

آسیب های شبکه های اجتماعی

علی خنجی^۱، فاطمه بیک^۲، فاطمه علیشاهی^۳، مریم برزمینی^۴

^۱ آموزگار، آموزش و پرورش استان گلستان، شهرستان علی آباد کنول (نویسنده مسئول)

^۲ آموزگار، آموزش و پرورش استان گلستان، شهرستان رامیان

^۳ آموزگار، آموزش و پرورش استان گلستان، شهرستان گرگان

^۴ آموزگار، آموزش و پرورش استان گلستان، شهرستان رامیان

چکیده

با پایان یافتن جنگ جهانی دوم و تغییر در ادبیات علمی جهان و الگوهای حاکم در عرصه سیاسی و امنیتی، فضای مجازی تحولات عظیمی را طی کرده که در این میان نوع جدیدی از ارتباطات در فضای اینترنت به نام شبکه های اجتماعی مجازی به وجود آمده است. امروزه نیز ارتباطات و تعامل افراد تا اندازه قابل توجهی به فضای مجازی گسترش یافته است. دامنه این تعاملات و ارتباطات فراتر از ایمیل، چت روم ها و وبلاگ نویسی رفته است و در حال حاضر شبکه های اجتماعی مجازی به شکلی جامع تر و گسترده تر این اقدامات را انجام می دهند. شبکه های اجتماعی مجازی با توجه به قابلیت ها و توانایی های منحصر به فرد خود از جمله اطلاع رسانی، آگاه سازی، بسیج کنندگی در حوزه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره نقش بسیار مهم و غیرقابل انکاری را ایفا می کنند. شکل گیری شبکه های مذکور مجازی با توجه به قابلیت ها و توانایی های منحصر به فرد خود به نوبه خود مشکلات عدیده ای را در ابعاد مختلف به همراه آورده است.

واژه های کلیدی: آسیب، آسیب های اجتماعی، شبکه، شبکه های اجتماعی

۱. مقدمه

اینترنت یکی از وسایل ارتباطی در عصر جدید است که توسط انسان به کار گرفته شده است. این وسیله باعث سرعت و دقت در کارها و گسترش ارتباط شده است، به گونه ای که کره زمینی را تبدیل به دهکده جهانی کرده است. اینترنت منتقل کننده میلیون ها پیام است، پیام هایی که بر ارزش ها، نگرش ها و هویت فرهنگی کاربران آن در سطح خرد و بر نظام های فرهنگی- اجتماعی در سطح کلان تاثیر می گذارد. در راستای همین تغییرات است که آمدن واقعیت های نمادین در فضای سایبر اینترنتی، زمینه لازم را برای شکل گیری شبکه اجتماعی فراهم ساخته است.

مفهوم شبکه اجتماعی، اولین بار در سال ۱۹۴۰ در حوزه مطالعات انسان شناسی توسط رادکلیف براون معرفی شد. سپس در اواسط دهه ۱۹۵۰ این مفهوم توسط بوت و بارنز مورد استفاده قرار گرفت. وی مدعی است که میان اجزای مختلف جامعه چه در سطح خرد و چه در سطح کلان شبکه های تعاملی وجود دارد. [۱] مفهوم شبکه بر این حقیقت تأکید دارد که هر فرد گره های ارتباطی با دیگر افراد دارد با افرادی که هر کدام از آنها به نوبه خود به عده ی کم، متوسط یا زیادی از دیگران گره خورده اند. برای درک بهتر شبکه تبیین دو مفهوم جامعه و اجتماع ضروری به نظر می رسد. طبق تعریف، اجتماع مجموعه ای از افراد است که بر اساس هدفی مشترک در یک زمان و مکان خاص دور هم جمع می شوند و ممکن است پس از یک دوره زمانی دیگر وجود نداشته باشد اما جامعه از اجتماع های گوناگون در موضوعات و حوزه های مختلف تشکیل شده است با این ویژگی که زمان، مکان و مدت انقضا ندارد. حال به واسطه ارتباط افراد در همان اجتماع، شبکه تشکیل می شود بر این اساس شبکه اجتماعی به مجموعه ای از افراد که به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته و مواردی مانند اطلاعات، نیازمندی ها، فعالیت ها و افکار خود را به اشتراک می گذارند اطلاق می شود. [۲]

به طور کلی می توان گفت شبکه های اجتماعی سایت هایی هستند که از یک سایت ساده، مانند موتور جستجوگر با اضافه شدن امکاناتی مانند چت و ایمیل و امکانات دیگر، خاصیت اشتراک گذاری را به کاربران خود ارائه می دهند. شبکه های اجتماعی، محل گردهمایی صدها میلیون کاربر اینترنت است که بدون توجه به مرز، زبان، جنس و فرهنگ، به تعامل و تبادل اطلاعات می پردازند. در واقع شبکه های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده اند. به طور کلی از طریق اطلاعاتی که بر روی پروفایل افراد قرار می گیرد. مانند عکس کاربر، اطلاعات شخصی و علایق که همه این-ها اطلاعاتی را در خصوص هویت فرد فراهم می آورد برقراری ارتباط تسهیل می گردد. کاربران می توانند پروفایل های دیگران را ببینند و از طریق برنامه های کاربردی مختلف مانند ایمیل و چت با یکدیگر ارتباط برقرار کنند [۳]

یکی از کارکردهای اساسی شبکه های اجتماعی، اطلاع رسانی از تحولات و وقایعی است که در محیط اجتماعی واقع می شوند. پیشرفت بهت انگیز وسایل ارتباط جمعی در قرن حاضر، جهان را به دهکده کوچکی تبدیل کرده که انسان ها امکان اطلاع یابی از همه وقایع و حوادث جهان را به طور سریع و جامع دارند. در عصر ارتباطات هیچ حادثه ای هر چند در دورترین نقاط، منحصر به یک منطقه جغرافیایی خاص نیست و از این رو سه ویژگی: فرازمانی، فرامکانی و سرعت فوق العاده ازخصیصه های وسایل ارتباط جمعی است. امروزه تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان ها در رسانه ها رسوخ کرده و از خصوصی ترین رفتار انسان ها تا بزرگترین تغییرات نهادهای اجتماعی و ساختارهای فرهنگی و سیاسی از طریق رسانه ها ارائه می گردد.

اطلاع رسانی، علم مناسب سازی (گردآوری، ذخیره و پردازش اطلاعات) و دسترس پذیر ساختن اطلاعات (بازیابی و انتقال اطلاعات) است. دانش اطلاع رسانی، رشته ای علمی است که به مطالعه کیفیت و کاربرد اطلاعات، نیروهای حاکم بر جریان اطلاعات و ابزارهای آماده سازی اطلاعات برای دسترسی و استفاده مطلوب از آن می پردازد. کار دانش اطلاع رسانی پرداختن به آن بخش است که به تولید، گردآوری، سازماندهی، ذخیره، بازیابی، ترجمه، انتقال، تبدیل، و کاربرد اطلاعات مربوط می شود.

[۴]

۲- خصوصیات و عملکرد شبکه‌های اجتماعی:

- ۱- ارایه خدمات مانند چت، وبلاگ نویسی، ایمیل، پیام‌های فوری، ویدئو، اشتراک گذاری فایل، اشتراک گذاری عکس و غیره
- ۲- ساخت یک پایگاه داده از کاربران که باعث می‌شود کاربران دوستان خود را بیابند.
- ۳- آزاد و بدون هزینه هستند.
- ۴- به اشتراک گذاری علاقه‌مندی‌ها (دیدگاه‌های سیاسی و یا فعالیت‌های تجاری، مذهبی، ملیت و مبتنی بر هویت و ....)
- ۵- ترکیب‌سازی‌های جدید برای گرفتن اطلاعات و ارتباطات از قبیل اتصال به تلفن همراه
- ۶- اضافه کردن ویژگی‌های جدید را براساس نظرات کاربران دارند.
- ۷- اجازه دادن به کاربران برای دسترسی و تنظیم قوانین و حفظ حریم خصوصی
- ۸- ایجاد جوامع و گروه‌های مختلف
- ۹- فراهم کردن زمینه‌ای برای ملاقات با افراد غریبه یا کسانی که به زمینه‌های مختلف مورد نظر افراد، نزدیک هستند.

۳- برخی از آسیب‌های مهم و اساسی شبکه‌های اجتماعی مجازی

شبکه‌های اجتماعی؛ تهدید نرم

دستاوردهای بشر از جمله صنعت و فناوری‌های نوین علاوه بر منافع و رفاهی که برای بشر داشته، همواره آسیب‌ها و تهدیدهایی را نیز به همراه داشته است. در عصر جدید، ارتباطات عاملی بسیار قوی و محرک جهت پیشبرد اهداف مجموعه‌ها، گروه‌ها، احزاب و... بوده است. اثرهای ارتباطات در حرکت‌های اجتماعی در عصر جدید یک امر بدیهی است که همه به اهمیت آن پی برده‌اند. یکی از ابزارهایی که می‌تواند مجموعه‌ها را به هم پیوند دهد وجود شبکه‌های اجتماعی است که ارتباطات را آسان‌تر و انتقال اطلاعات را سریع‌تر می‌نماید.

اهمیت و ضرورت فضای مجازی به شکل قابل توجه آن، به عنوان موضوع حیاتی برای کشورها بر هیچ کس پوشیده نیست. در عین حال نباید فراموش کرد که گسترش ارتباطات و انقلاب تکنولوژیکی، بسیاری از مسائل امنیتی را جهانی ساخته است.

تهدید نرم در حوزه دفاعی، امنیتی، هرگونه اقدامی است که منجر به تغییر در فرهنگ و الگوهای دفاعی شود. [۵]

شبکه‌های اجتماعی مجازی همانند شمشیر دو لبه هستند و به رغم داشتن مزیت‌ها و فرصت‌ها توان به چالش کشیدن محیط امنیتی کشورها را نیز دارا می‌باشند. بخش‌هایی از آنها که از رویکرد سیاسی برخوردارند، در جهت تغییر در ساختارهای اجتماعی - فرهنگی، ترویج خود باختگی، اباحه‌گری، ایجاد بی اعتمادی و نا فرمانی مدنی نقش آفرینی کرده و انسجام و انتظام ملی کشورها را دچار خدشه می‌کنند. [۶]

کاستلز در کتاب معروف خود تحت عنوان "قدرت ارتباطات" بر نقش شبکه‌های اجتماعی در قدرت‌سازی جامعه خصوصاً قدرت سیاسی تأکید می‌کند، کاستلز اشکال قدرت در شبکه‌ها را از هم متمایز می‌کند. البته عناوینی که او به این اشکال قدرت می‌دهد کمی گیج کننده هستند.

قدرت شبکه بندی: قدرت شبکه‌بندی قدرتی است که تعیین می‌کند چه کسی و چه چیزی در شبکه وارد شود. قدرت شبکه ای: قدرت شبکه‌ای قدرت پروتکل‌های ارتباطات شبکه‌ای است. ابداعی که بیش از همه چیز اینترنت را تحت تأثیر قرار داده است.

قدرت شبکه ای شده: قدرت شبکه ای شده به معنی تسلط گروه‌های خاصی بر سایر گروه‌ها در شبکه است. این در واقع قدرت مدیریتی، برجسته سازانه، وابسته به سردبیری و قدرت تصمیم سازانه در سازمان‌هایی است که شبکه دارند.

قدرت شبکه سازی: قدرت شبکه سازی به معنی ظرفیت ایجاد و برنامه ریزی یک شبکه چند رسانه ای یا ارتباط جمعی سنتی است. شرکت های رسانه ای چه خصوصی باشند و چه دولتی، دارای قدرت شبکه سازی هستند. در تحلیل کاستلر این نوع قدرت مهم ترین شکل قدرت است. این بدان معناست که انتقال دهندگان و برنامه ریزان، صاحبان قدرت در جامعه شبکه ای هستند. البته برنامه ریزی مجدد به وسیله ارتباط جمعی خودانگیز می تواند این وضعیت را به چالش بکشد.

۴- عناوین تهدیدات نرم شبکه های اجتماعی مجازی در ایران

در این بخش، به فعالیت های مهمی که در طول چند سال اخیر توسط شبکه های اجتماعی مجازی در راستای براندازی و مخالفت با نظام جمهوری اسلامی ایران انجام شده است فهرست وار اشاره می شود:

- اهانت به مقدسات و اصول ارزش های دینی؛
- توهین و فحاشی به معصومین (ع) و اعتقادهای اسلامی؛
- گردآوری، تولید و انتشار محتوای ضد اخلاقی و ضد دینی به زبان فارسی؛
- آموزش مسائل غیر اخلاقی و غیر رسمی؛
- تولید و انتشار محتوای روابط نامتعارف جنسی مانند روابط جنسی با محارم، همجنس گرایی، فمینیسم و....
- تحریک جوانان در مسائل جنسی و عضو گیری از آنان برای ایجاد گروه های اینترنتی؛
- تهیه و انتشار تصاویر تجاوز به عنف و زورگیری از دختران و بانوان ایرانی؛
- انتشار تصاویر برهنه دختران و بانوان ایرانی از طریق دوربین مخفی و هک وب کم؛
- واسطه گری سازماندهی آشوب ها به ویژه در فتنه ۸۸.
- تأثیر گذاری بر زندگی و سبک زندگی افراد؛
- تخلیه روانی و ارضای نفسانی از طریق بازی های رایانه ای؛
- تبدیل هر شهروند به خبرنگار (جاسوس شهروندی که به عنوان نمونه تهیه کنندگان فیلم های موجود در یوتیوب و توییتر می باشند)
- سازماندهی فعالان سیاسی و بسیج کردن ایرانی های داخل و خارج؛
- راه اندازی جنگ اطلاعاتی از طریق دادن اخبار ۵۰ درصد واقعی به مردم و القای واقعی بودن تمام اخبار؛
- هدایت، آموزش و تشویق اغتشاش گران برای ایجاد ناامنی و آشوب؛
- آموزش و تشویق اغتشاش گران برای انجام عملیات تروریستی به منظور ایجاد ناامنی در کشور.

۵- شبکه های اجتماعی و بحران هویت

جوامع مختلف تحت تاثیر تحولات بسیار عظیم علمی- تکنولوژیک به سمت جامعه اطلاعاتی یا جامعه شبکه ای در حال حرکت اند. جامعه شبکه ای، جامعه ای است که ساختار آن متأثر از فناوری است. در جامعه شبکه ای، جوامع با چالش هایی چون نابرابری اجتماعی، هویت های جدید، تمایز پذیری و شالوده شکنی نهادهایی نظیر دولت، و فرصت هایی چون نقش اینترنت و شبکه های اجتماعی در پژوهش، تعامل و همزیستی جهانی، شکل گیری هویت سیال و غیره رو به رو شده اند. به نظر می رسد به علت وجود این چالش ها انسجام اجتماعی و هویتی در جامعه اطلاعاتی و به خصوص در کشورهای در حال توسعه مانند ایران متزلزل شده است. فرایند جهانی شدن با گسترش قلمرو روابط زندگی اجتماعی، دنیای اجتماعی افراد را بسیار بزرگ تر می کند و احساس کنترل ناپذیر شدن چنین دنیایی را در آنها به وجود می آورد.

هویت

مفهوم هویت، همزمان میان افراد یا اشیاء دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد؛ شباهت و تفاوت. هویت داشتن یعنی یگانه بودن، ولی از دو جنبه متفاوت: همانند دیگران بودن در طبقه خود و همانند خود بودن در گذر زمان.

مفهوم هویت در جامعه‌شناسی مفهومی چند بعدی است و می‌توان به چند طریق درباره آن بحث کرد. به بیان کلی، هویت به درک و تلقی مردم از این که چه کسی هستند و چه چیزی برای‌شان معنادار است مربوط می‌شود. این درک و تلقی در پیوند با خصوصیات معینی شکل می‌گیرد که بر سایر منابع معنایی الویت دارند. جامعه‌شناسان اغلب از دو نوع هویت سخن می‌گویند: هویت اجتماعی و هویت شخصی.

اما به طور کلی هویت برساخته‌ای اجتماعی است. کیفیتی ثابت یا ذاتی نیست، بلکه ساخته می‌شود و سپس در تعامل با دیگران تغییر می‌کند. دوم این که هویت توأم با احساس تعلق است. سوم این که مسئله هویت به تفاوت ما با دیگران نیز مربوط می‌شود. بخشی از دانستن این که چه کسی هستیم دانستن این است که چه کسی نیستیم. چهارم، از آن جا که هویت اکتسابی است انعطاف‌پذیر نیز هست و در برخی از جوامع انعطاف‌پذیرتر از برخی دیگر است. هویت در سطوح و ابعاد مختلف واکاوی شده است. هویت ملی، هویت دینی، جهانی و مواردی از این قبیل. [۷]

بحران هویت

زمانی که فرد یا جامعه از عناصر هویت‌ساز خویش مانند دین، زبان، نژاد، قومیت و فرهنگ آگاهی نداشته باشد و یا عناصر هویتی جایگاه خود را به عنوان شاخص‌های شناخت یک جامعه از دست بدهد و عناصر دیگر نیز به جای آنها شناخته نشده باشد، فرد یا جامعه با بحران هویتی مواجه می‌شود.

از نظر بایندر، بحران هویت بر مبنای ذهنی، ولی نه همواره احساسی به عضویت در یک جامعه سیاسی اشاره دارد. ابتدایی‌ترین عوامل بحران‌ساز هویتی از تنش بین مفاهیم فرهنگی و روان‌شناختی، هویت شخصی، گروهی، تعریف سیاسی جامعه، ارزش‌های حاکم و تناقض‌های حاکم و تناقض‌های پیش آمده از هویت ذهنی و سایر هویت‌ها ناشی می‌شود. مشکل هویت در جوامع مختلف با روش‌های متفاوت بروز کرده و امروزه به یک نگرانی جدی در حوزه سیاست تبدیل شده است. به اعتقاد بایندر، بحران هویت ضرورتاً، بحران یک کشور نیست، بلکه بحران عصر ماست [۸]

با این اوصاف فرد برای خروج از این بحران بایستی به یافتن ارزش‌های مثبت و پایدار در فرهنگ، مذهب یا ایدئولوژی خود بگردد تا از درهم ریختگی و اختلال هویت که دائماً در رنج و عذاب است، رهایی‌بخش شود و هویت اصیل خویش را باز یابد.

فضای مجازی و هویت

اینترنت دارای قابلیت‌هایی است که به واسطه آن افراد می‌توانند خودهای جدیدی را در دنیاهای جدید بسازند. این امور ممکن است در دنیای مادی اصلاً وجود خارجی نداشته باشند یا فرد به زعم خودش قادر به دستیابی به آن نباشد. این‌ها استفاده از فضای مجازی را برای کاربران جذاب‌تر می‌کند. بدین ترتیب، وب به مکانی برای معرفی و نمایش شخصیت فرد تبدیل می‌شود. البته قضیه به همین جا ختم نمی‌شود؛ زیرا امکان دارد که تصویر ارائه شده از سوی یک فرد بر روی وب، توسط دیگران به صورت‌هایی غیر از شکل مورد نظر وی تفسیر شود. [۹]

زمانی این تلقی وجود داشت که هویت افراد در فضای مجازی، هویتی ناشناخته و چندگانه است، اما اکنون کاربران ادامه هویت تعریف شده خود در فضای مجازی را به صورت آفلاین پی می‌گیرند و یا در فعالیت‌های آفلاین در بسیاری از مواقع برای خود نام و نشان تعریف می‌کنند و با آن همزادپنداری زیادی دارند.

ریچارد بارتلی (۲۰۰۴) این گونه استدلال می‌کند که دنیاهای مجازی برای مردم آیینهای را فراهم می‌آورند که هر چه فرد تصویر خود را در آن مانوس‌تر با خود واقعی یا ایده‌آلش بیابد، بیشتر با آن ارتباط برقرار می‌کند. در واقع، راز موفقیت و جذب کاربر برای وبسایت‌های عمده این است که کاربر خود را در آیین جهان مجازی پیش رویش ببیند. بدین ترتیب، در باب هویت در دنیای مجازی، مسئله این است که کاربر چه میزان انعکاس تصویر خود را در این آیین می‌پسندد. [۱۰]

بحران هویت در شبکه‌های اجتماعی

به نظر کاستلز (۱۳۸۰) سیاست‌های مربوط به هویت را باید در جایگاه تاریخی خود بررسی کرد. یکی از عوامل مهم در تاریخ و جغرافیا، مؤلفه فضای مجازی و قدرت آن است که نیروی قوام‌بخش هویت و بسیاری دیگر از پدیده‌ها و فراورده‌های تاریخی، اجتماعی و فرهنگی است. واقعیت مجازی امکان انواع تجارب ذهنی را فراهم می‌سازد که می‌توانستند انواع مدرن سلطه را منقطع یا متوقف کنند. توانایی واقعیت مجازی در فراگرد خودش نهفته است و اشخاص می‌توانند در یک محیط با واسطه کامپیوتری خاص، خود و جهان را بازسازی کنند. تامبا سه ویژگی اینترنت و شبکه‌های اجتماعی را بیان می‌کند: به هم فشردگی فضا - زمان، حس نکردن مکان و محدوده‌های محو شده و جماعت تغییر یافته، باید توجه داشته باشیم که ضروری است هر انسانی در یک فضا یا زمان خاص قرار گرفته باشد. واقعیت مجازی و کارکردهای این راه، می‌تواند در جهت غیرطبیعی کردن فرضی درباره هویت‌های طبیعی داده شده عمل کند. [۱۱]

در اتاق‌های گفتگو مجازی مردم می‌توانند دقیقاً «به چیزی که آنها می‌خواهند باشند» یا «دقیقاً چطور می‌خواهند مردم دیگر آنها را ببینند» تبدیل شوند. ماهیت مکان و فضا در دنیای دیجیتال کاملاً دگرگون شده است. امروز، دنیای واقعی با دنیای مجازی چنان در هم فرو رفته که تفکیک آن دو بسیار دشوار شده است. زمان، مفهوم مکانمند گذشته را ندارد. فرهنگ‌ها به شدت در هم ادغام شده و خلوص مکانی و زمانی دیروز خود را از دست داده‌اند. بنابراین، طبیعی است که هویت در بند مکان - زمان و فرهنگ مکانمند و زمانمند در فضای جدید دچار بحران شود. [۱۲]

شبکه‌های اجتماعی و بحران هویت در ایران

در بررسی بحران هویت ناشی از فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی در ایران، نمی‌توان بحران‌های هویتی ناشی از دوران گذار جامعه ایران را نادیده گرفت. استفاده از اینترنت و این اواخر مخصوصاً شبکه‌های اجتماعی در میان ایرانی‌ها به طور غیر قابل توجهی افزایش یافته و بررسی‌ها نشان می‌دهد این روند کماکان ادامه دارد. اینترنت، به ویژه در میان جوانان ایرانی شیوع زیادی دارد و فاصله آن با سایر نسل‌های قدیمتر فاحش می‌باشد. بنابراین، عجیب نیست که بیشتر تحقیقات انجام شده در مورد اینترنت نشان می‌دهد اکثریت کاربران اینترنت در ایران به نسل جوان تعلق دارد.

بنابر یک تقسیم بندی نسلی، بیشترین کاربران اینترنتی در ایران از نسل سوم بوده و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از اینترنت، از جمله مسائل هویتی و بحران هویتی قرار می‌گیرند. فارغ از شکاف‌های به وجود آمده ناشی از فرایند رسانه‌های نوین، شکاف نسلی موجود ناشی از تحولات ساختاری و جمعیتی جامعه ایران باعث شده است انتقال ارزش‌ها و آموزه‌ها در قالب سنت از نسلی به نسل دیگر با اختلال رو به‌رو شود. این پدیده از یک سو، به روند انتقال فرهنگ آسیب می‌رساند و از

سوی دیگر، حافظه تاریخی را مختل می‌سازد و بدین ترتیب، انتقال تجربیات سیاسی و فرهنگی دوره‌های پیشین به زمان حاضر با دشواری انجام می‌شود. [۱۳]

یکی از ویژگی‌ها و نیازهای ضروری جامعه جوان ایرانی، کسب هویت اجتماعی (دینی و ملی) است و هویت اجتماعی جوانان، در صورتی کسب می‌شود که نظام اجتماعی از طریق نهادهای واسطه خانواده، مدرسه، رسانه‌های جمعی و دولت، زمینه‌های لازم را برای کسب هویت اجتماعی آنان فراهم کند. در این صورت، آحاد جامعه نسبت به نظام اجتماعی خود، احساس هویت اجتماعی خواهند کرد و به طور طبیعی، گرایش‌های آنان که به سه سطح ایستاری (شناختی و ارزشی)، کنشی (هنجاری و رفتاری) و نمادی (ظاهری) تقسیم می‌شود براساس الگوها و هنجارهای نظام اجتماعی شکل خواهد گرفت. [۱۴]

شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان یک پدیده نوظهور هم دارای آثار مثبت و هم آثار منفی می‌باشند. آثار منفی آن شامل: تکه پاره گشتن سریع جوامع، دگرگونی مفاهیم مکان، زمان، فضا و منابع فرهنگی، به چالش کشیده شدن هویت‌های اصیل و سنتی، رواج هویت‌های سیال و ناپایدار، گمنامی و ناشناس ماندن و همچنین سرقت هویت است. [۱۵]

۶- گفتگو و گفتگوی میان فرهنگ‌ها

در تعریف گفتگو میان فرهنگ‌ها باید گفت که معنایی فراگیر از این مفهوم را مد نظر داریم. اگر گفتگو را هر گونه تبادل معنا یا نشانه‌های معنایی بدانیم، گفتگو میان فرهنگ‌ها یعنی هر گونه تبادل یا داد و ستد اجزا و عناصر فرهنگی متعلق به فرهنگ‌های مختلف که همراه است با:

۱- آگاهی از تعدد و تنوع فرهنگی یا وجود فرهنگ‌های گوناگون و پر شمار

۲- نقد و نقد پذیری فرهنگی

۳- همزیستی و آمیزش فرهنگی [۱۶]

به بیان دیگر داد و ستدها یا مبادله‌هایی مصداق گفتگوهای فرهنگی هستند که میزان آگاهی از وجود فرهنگ‌های دیگر، نقد و نقدپذیری فرهنگی و همزیستی و آمیزش فرهنگی را افزایش دهد. اگر مولفه‌های اساسی حوزه‌ی عمومی را گفتگو و افکار عمومی و واکنش بدانیم، شبکه‌های اجتماعی به مثابه‌ی یک رسانه‌ی جدید، بستر مناسبی برای ظهور و تجلی هر یک از آنهاست.

تورنتون جنبه‌های مثبت این رسانه‌های نوین را بر حوزه‌ی عمومی چنین بر می‌شمارد:

۱- توانایی گروه‌های ذی‌نفع کوچک برای معرفی خود و ارائه‌ی نقطه‌نظراتشان به یکدیگر.

۲- دسترسی اسان به دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات گوناگون.

۳- بقا و ماندگاری مواد و اطلاعات در اینترنت.

۴- تعاملی بودن که باعث شکل‌گیری ارتباط دوسویه بین فرستنده و دریافت کننده می‌شود.

ویژگی‌ها یا عوامل دارای تاثیر منفی بر گفتگو میان فرهنگ‌ها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد. یک دسته عواملی هستند که دسترسی و ورود به حوزه عمومی را محدود می‌کنند و مانع از آن می‌شوند که افراد یا گروه‌های متعلق به فرهنگ‌های مختلف یا دیگر نمایندگان این فرهنگ‌ها امکان و فرصت نسبتاً برابری برای راهیابی به حوزه عمومی مجازی داشته باشند. دسته دیگر هم عواملی هستند که به شیوه‌ها و صورت‌های گوناگون از شکل‌گیری داد و ستد یا گفتگوی منجر به آگاهی فرهنگی، نقد پذیری فرهنگی و آمیزش فرهنگی در چار چوب حوزه عمومی مجازی جلوگیری می‌کنند یا در فرایند چنین داد و ستدی خلل ایجاد می‌کنند. عوامل دسته نخست به بیش نیازهای گفتگو مربوط می‌شوند، ولی عوامل دسته دوم به خود گفتگو. چنان‌که بیان شد عوامل دسته اول معطوف به عواملی است که به شیوه‌های مختلف امکان و احتمال دسترسی و راهیابی نسبتاً برابر نمایندگان فرهنگ‌های مختلف به حوزه عمومی مجازی را کاهش می‌دهند. به بیان دیگر، این گونه عوامل باعث می‌شوند تا

فرهنگ‌های موجود حضور کم و بیش برابری در حوزه عمومی نداشته باشند و صدای برخی فرهنگ‌ها کمتر به گوش برسد یا اصلاً به گوش نرسد. البته خود این محدودیت نتیجه دو عامل است. (۱۶) به طور کلی میزان مهارت‌های افراد و گروه‌های متعلق به فرهنگ‌های خاص که درجه نخست همان فرهنگ غربی است بسیار بیشتر از افراد و گروه‌های متعلق به فرهنگ‌های دیگر است. (۱۷)

بنابراین می‌بینیم که پیش‌نیازهای مهارتی ورود به حوزه عمومی مجازی شبکه اجتماعی نیز، مانند پیش‌نیازهای ابزاری به صورتی نابرابر توزیع شده است. به این ترتیب حوزه عمومی مجازی شبکه اجتماعی، گفتگو میان فرهنگ‌ها را محدود و مخدوش می‌کند، چرا که بستر مناسبی برای داد و ستد یا تبادل نشانه‌های فرهنگی منجر به افزایش آگاهی از تنوع و تعدد فرهنگی فراهم نمی‌کند. عامل دیگری که باعث می‌شود تا حوزه عمومی مجازی شبکه‌های اجتماعی گفتگو و بنابراین این گفتگو میان فرهنگ‌ها را محدود و مخدوش کند از وجود نوعی اضطراب در ارتباط دیجیتال یا گفتگو در دنیای مجازی ناشی می‌شود. به بیان روشن‌تر، برای اینکه گفتگویی واقعی میان فرهنگ‌ها صورت گیرد گفتگویی همراه با آگاهی از تعدد و تنوع فرهنگی، نقد و نقد پذیری فرهنگی و آمیزش فرهنگی باید نه تنها نشانه‌ها به صورت کامل رد و بدل شوند، بلکه باید فرصت و امکان تأمل درباره این نشانه‌ها نیز وجود داشته باشد. ولی حوزه عمومی مجازی چنین زمینه‌هایی را به خوبی تأمین نمی‌کند. (۱۸)

۷- شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد به اینترنت و افسردگی

صد ها میلیون نفر از کاربران اینترنت عضو صدها شبکه اجتماعی مختلف هستند و بخشی از فعالیت بر خط روزانه شان در این سایت‌ها می‌گذرد. شبکه‌هایی از جمله فیسبوک (facebook)، تویتر (twitter)، یوتیوب (youtube)، فلیکر (flicker)، از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند که در مدت زمانی کوتاه به سرعت رشد کرده‌اند و روز به روز میان افراد محبوبیت بیشتری پیدا می‌کند. از آن‌جا که برقراری ارتباط اصلی‌ترین دلیل استفاده کاربران از شبکه‌های اجتماعی می‌باشد و افراد در زمان با افراد متعدد می‌توانند ارتباط برقرار کنند، در بسیاری از موارد منجر به استفاده افراطی افراد، به خصوص نوجوانان و جوانان از این شبکه‌ها شده است و باعث می‌شود که افراد به ارتباط در فضای مجازی بیش از ارتباط در فضای واقعی علاقمند شوند که این امر می‌تواند سلامت روانی آن‌ها را تهدید کند. اختلالاتی چون اعتیاد به اینترنت، افسردگی، انزوای اجتماعی، اختلالات هویت، کاهش احساسات، عدم اعتماد به نفس از جمله اختلالات رایج استفاده مفرط از شبکه‌های اجتماعی می‌باشد. حجم روبه‌رشدی از تحقیقات صورت گرفته پیرامون اعتیاد اینترنتی، حکایت از آن دارد که اعتیاد اینترنتی نوعی اختلال روان‌شناختی - اجتماعی است که از مشخصه‌های آن علایم کناره‌گیری، اختلالات عاطفی و از هم گسیختگی روابط اجتماعی است. پژوهشگری در تحقیق خود به این رسید که جوانانی که از تماس‌های اجتماعی کناره‌گیری می‌کنند، از ابزارهای موجود در اینترنت برای فرار از واقعیت استفاده می‌کنند. همچنین در مطالعه nielson مشخص شد که استفاده از اینترنت همانند تماشای تلویزیون باعث بی‌حرکی می‌شود و از ارتباط رو در رو جلوگیری می‌کند martin و schumacher به رابطه بین استفاده افراطی از اینترنت و تنهایی و افسردگی اشاره کردند و به این نتیجه رسیدند که کاربران وابسته به اینترنت نسبت به آن‌هایی که هیچ نشانه‌ای از وابستگی نداشته‌اند، تنهاتر و افسرده‌تر بودند و از این تکنولوژی بیشتر به عنوان تفریح و پرکردن اوقات فراغت استفاده می‌کنند young و rodgers بیان می‌دارند که این افزایش تنهایی با کاهش در پیوند ها و ارتباط اجتماعی زندگی واقعی با استفاده از اینترنت مطابقت دارد. kraut و همکاران دریافتند که استفاده بیشتر از اینترنت با پیامد کاهش ارتباطات خانوادگی همراه بوده است و استفاده از اینترنت برای اهداف ارتباطی اجتماعی محلی و راه دور همراه خواهد بود. به علاوه این که استفاده از اینترنت با افزایش افسردگی و عقب‌نشینی از زندگی واقعی عجین بوده است. مطالعه sanders و همکاران بر اثرات اجتماعی اینترنت بر جوانان نشان داد که هر قدر استفاده از اینترنت بیشتر باشد، به همان نسبت افسردگی و انزوای اجتماعی آن‌ها بیشتر می‌شود. andersen بیان می‌

کند که فرد، ارتباط با اینترنت را به عنوان راه فرار از مشکلات واقعی، خلاص شدن از احساس کسالت خود، رهایی از احساسات درماندگی، گناه تنهایی، اضطراب یا افسردگی انتخاب کرده است و از آن استفاده می کند. غلامعلیان با بررسی میزان شیوع سندروم اعتیاد به اینترنت و تاثیرات روانی - اجتماعی آن را در کاربران اصفهانی، نشان داد که میزان سندروم اعتیاد به اینترنت در گروه های سنی ۲۰-۳۰ سال از سایر گروه های بیشتر است و ابرارن کار کردن با اینترنت را به همنشینی با خانواده و گردش رفتن با دیگران ترجیح می دهند. نتایج تحقیق سجادیان ونادی، رابطه مثبت بین افسردگی و انزوای اجتماعی با مدت زمان معمول استفاده از اینترنت در کاربران نوجوان و جوان را نشان داده است. doran در پژوهشی دریافت که میان زمان استفاده از اینترنت در طول شبانه روز و انزوای اجتماعی رابطه معنی دار وجود دارد. همچنین استفاده اجتماعی از اینترنت موجب کاهش انزوای اجتماعی میان کاربران گردید. مطالعه آتش پور و کاظمی نشان داد که استفاده بیش از اندازه از اینترنت سبب ایجاد احساس ناکامی، انزوای اجتماعی، تنهایی، دوری از خانواده و به طور کلی کاهش سلامت روانی می شود. بعضی از تحقیقات نیز به نتایج مثبتی در ارتباط با استفاده از فضاهای ارتباطی مجازی اشاره کرده اند، از جمله تحقیقات parks و floyd نشان داد که فضای مجازی ایجاد یک کارگاه هویتی می کند که در آن افراد مهارت های اجتماعی را فرا گرفته اند و آن را تمرین می کنند. بعضی از شرکت کنندگان در این تحقیق گزارش کردند که هویت روی خط به آن ها اجازه می دهد که بر احساس خجالت خود در یک ارتباط رو در رو فایز آیند. افراد خجالتی ادعا می کنند که اینترنت برای آن ها فرصت ارتباط با دیگران را فراهم می سازد و در همان زمان قادر خواهند تا مهارت های اجتماعی و اعتمادی فراهم کنند که باعث رشد ارتباط رو در رو خواهد شد. در واقع اینترنت افراد را قادر می سازد تا خود را با آرامش و راحتی بیان کنند، بدین ترتیب اینترنت می تواند مفید باشد: چرا که این آزادی را به افراد می دهد تا هویتی را که نسبت به آن احساس بهتری دارند، کشف و انتخاب کنند.

۸- راهکارهای پیشگیری از آسیب های شبکه های اجتماعی مجازی:

از جمله راهکارهای مقابله با تهدیدات شبکه های اجتماعی در جامعه، مقابله با ایجاد و نشر شایعه های برانداز، نادیده انگاشتن شایعات ضعیف و پاسخ غیرمستقیم به آن، مقابله با شایعه وجود شکاف میان جامعه و حکومت، پرهیز از تهدید انگاری بیش از حد در فعالیت نهادهای غیردولتی و گسترش آزادی های مدنی در چهارچوب قانون اساسی، همراه با هوشیاری لازم برای اجتناب از تهدیدات احتمالی این نهادها در حوزه های امنیت سیاسی و اجتماعی، قانونمند کردن مقابله با جرائم سایبر و تلفن همراه، افزایش تعامل و هم اندیشی میان کارشناسان وزارت خانه های اطلاعات، فناوری ارتباطات، قوه قضائیه، قوه ی مقننه و پلیس امنیت اجتماعی و اخلاقی ناجا و حمایت تقنینی و مالی از تعمیق قدرت نرم نظام در محیط های مجازی را میتوان نام برد. [۱۹]

والدین باید دیدگاه خود را در خصوص موضوعات صریح جنسی و رفتارهای ناشایست تشریح کنند و درباره ی غیرمجاز و مخرب بودن برخی از سایت ها برای فرزندان شان توضیح دهند زیرا در غیر این صورت، آنها واکنش منفی نشان خواهند داد و به بیراهه خواهند رفت. باید این واقعیت را بپذیرند که فرزندان شان نسبت به آنها بیشتر با فضای اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی خو گرفته اند، لذا اگر می خواهند در این مورد اقدامات موثرتری انجام دهند باید وقت بیشتری را صرف کرده، این خلأ را پرکنند.

والدین باید به فرزندان خود هشدار دهند که کلمات گذر خود را کاملاً مخفی نگه دارند و حتی در اختیار نزدیکترین دوستان خود قرار ندهند تا با استفاده از نشانی پست الکترونیکی آنها مطالب نامناسب برای دیگران ارسال نگردد. باید به نوجوانان آموزش داد تا هیچ یک از اطلاعات و عکس های شخصی و خانوادگی خود را، به ویژه در اتاق های گفتگو در اختیار کسی قرار ندهند. آنها باید در مورد اینترنت به دلیل نقش تربیت کنندگی و محافظتی، جایگاهی را برای خود در نظر داشته باشند اما این

جایگاه نیازمند باز تعریف است از آن جهت که نقش های سنتی در آن نه تنها با مفاهیم جدید از حقوق انسانی همگام نیستند بلکه وسیله ای که باید نسبت به آن ایفای نقش کنند، نیز از نوع تازه و مدرن است [۲۰]

نظارت و کنترل مسئولین مدرسه بر فعالیت های اینترنتی دانش آموزان در مدرسه می تواند یکی دیگر از راه های جلوگیری از آسیب های اینترنتی باشد.

دوستان، برادر یا خواهر بزرگتر یا اطرافیان بزرگتر آنها علاوه بر اینکه به نوجوانان نحوه ی صحیح استفاده از اینترنت را می آموزند. مراقب اشتباه کاری آنها نیز خواهد بود و چنانچه آموزش دیده باشند. میتوانند با تذکرات صحیح و به هنگام خود، از بهره وری سوء توسط آنان جلوگیری کنند؛ مشروط براین که افراد قبلاً آموخته شده، صلاحیت های اخلاقی و اعتقادیشان برای خانواده احراز شده باشد. همچنین:

- ادامه روند فیلترینگ این شبکه ها با هدف نمایش مخالفت نظام باسیاست های راهبردی آن.
- ارائه آموزش های تخصصی تر به خانواده ها در خصوص امنیت در فضای مجازی و خطرات ناشی از استفاده از فیلتر شکن ها و حفره های امنیتی ناشی از استفاده از این شبکه ها.
- نظارت زوجین بر رفتار و خود کنترلی خانواده ها به دور از سوء ظن و تجسس.
- توسعه شبکه های اجتماعی مجازی بومی و سالم در راستای اعتلای جایگاه خانواده ایرانی .
- ایجاد بستر های فناوری اطلاعات و آی تی برای نشر دانش و اطلاعات و توسعه ی پایگاه های اطلاعاتی ایرانی و بهبود کمی و کیفی پایگاه های موجود به منظور استغنا استفاده کنندگان از اینترنت و شبکه های اجتماعی [۲۱].

۹- نتیجه گیری

پیشرفت در فناوری اطلاعات راه و روش انسان را در ثبت و ضبط تاریخ تغییر داده است، این تغییر بر نحوه تعامل افراد با یکدیگر نیز تاثیرگذار بوده است. یکی از اتفاقات مهم در پایان هزاره دوم، ظهور فناوری های ارتباطی است که برجسته ترین آن اینترنت و شبکه های اجتماعی است. اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی، اصلی ترین عوامل تشکیل دهنده فضای مجازی، شناخته می شوند. شبکه های اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین این ابزارها، با قابلیت ها و امکانات خود تاثیرات عمیقی بر جنبه های اجتماعی کاربران در جوامع گوناگون گذارده اند. وابستگی متقابل دو جهان مجازی و واقعی باعث تعاملات فردی و اجتماعی در قلمروهای زیادی شده است. شبکه های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد (فردی و اجتماعی) تأثیرگذارند. در شکل دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع هم تأثیرگذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته اند، نمی توان آن ها را نادیده گرفت. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه ی نخست اولویت قرار دارد.

۱. شعبانی، علی، نقش شبکه های اجتماعی مجازی در سازماندهی فتنه ۸۸، فصلنامه پاسداری فرهنگی دانشکده علوم انسانی دانشگاه امام حسین(ع)، سال اول، شماره ۴، (۱۳۹۰).
۲. جعفرپور، محمد، «مفهوم شناسی و بررسی متغیرهای مؤثر بر پذیرش شبکه های اجتماعی مجازی نقش سازمانهای مردم نهاد در آنها»، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۵۲، (۱۳۹۰).
۳. Pempek, T., & et al. (2009), "College students' social networking experiences on Facebook", *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30: 227–238.
۴. ویکری، برایان؛ ویکری، الینا، «علم اطلاع رسانی در نظر و عمل»، ترجمه عبدالحسین فرج پهلوی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد مؤسسه چاپ و انتشارات، (۱۳۸۰).
۵. حسن‌بیگی، ابراهیم، رویکردهای مقابله با تهدید نرم علیه منافع امنیتی ج. ا. ا.، نشریه علوم سیاسی، نگرش راهبردی، شماره ۸۸، (۱۳۸۶).
۶. مرادیان، فیض اله، راهکارهای مقابله با تهدید شبکه های اجتماعی مجازی، ویژه نامه رسانه و جنگ نرم، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، (۱۳۹۰).
۷. گزارش راهبردی، بررسی بحران هویت در ایران، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهشهای فرهنگی، (۱۳۸۵).
۸. پای، لوسین و همکاران، بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی، ترجمه غلامرضا خواجه سروی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، (۱۳۸۰).
۹. اسلوین، جیمز، اینترنت و جامعه، ترجمه عباس گیلوری و علی رادباوه، تهران: نشر کتابدار، (۱۳۸۰).
۱۰. Bartle, R. (2004), *Designing Virtual Worlds*, London: Routledge.
۱۱. کاستلز، مانوئل، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، ترجمه حسن چاووشیان، جلد ۲، تهران: طرح نو، (۱۳۸۰).
۱۲. Praprotnik, T. (2004), "How to Understand Identity in Anonymous, Communication?"
۱۳. ربیعی، علی، «رسانه‌های نوین و بحران هویت»، فصلنامه مطالعات ملی، سال نهم، شماره ۴، (۱۳۸۷).
۱۴. اورت، ام. راجرز؛ شومیکر، فلویید، رسانش نوآوری‌ها: رهیافتی میان فرهنگی، ترجمه عزت اله کرمی و ابوطالب فنایی، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز، (۱۳۷۶).
۱۵. عدلی پور، صمد، تحلیل جامعه شناختی پیامدهای شبکه های اجتماعی مجازی بر هویت اجتماعی کاربران جوان شهر اصفهان، رساله کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه اصفهان، (۱۳۹۱).
۱۶. گل‌محمدی، احمد، «گفتگو در دنیای مجازی»، فصلنامه پژوهش علوم سیاسی، شماره ۴، (۱۳۸۶).
۱۷. Clement, P.C. (1998). *The State of Net*. New York: McGraw-Hill.
۱۸. Streck, J. M. (2000). "Pulling the Plug on Electronic Town Meetings" in Toulouse and Luke (ed.) *The Politics of Cyberspace*, London: Routledge
۱۹. ماه پیشانیان، مهسا، شبکه های اجتماعی و آسیب های سیاسی و روانی، ره‌آورد نور، شماره ۳۵، (۱۳۹۰).
۲۰. نژاد بهرام، زهرا؛ کمالی چیرانی، فاطمه، بررسی ابعاد فرهنگی - اجتماعی کنترل والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت، فصلنامه برگ فرهنگ، شماره ۲۱، (۱۳۸۹).
۲۱. خواجه نژادیان، علی، تبیین نقش فیس بوک در زندگی زناشویی اعضاء متاهل ایرانی خود، مجموعه مقالات نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب های اجتماعی نوپدید، (۱۳۹۱).